

ДЕЛО ИВЕ АНДРИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Book CLXX

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 30

THE WORK OF IVO ANDRIĆ

Accepted at the III meeting of the Department of language
and literature, on 27th of March 2018, on the basis of reviews from
prof. dr *Snežana Samardžija*, prof. dr *Jovan Delić* and prof. dr *Radivoje Mikić*

E d i t o r

Academician

MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXX

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 30

ДЕЛО
ИВЕ АНДРИЋА

Примљено на III скупу Одељења језика и књижевности
27. марта 2018. године на основу рецензија проф. др *Снежане Самарџије*,
проф. др *Јована Делића* и проф. др *Радивоја Микића*

У р е д н и к

академик

МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД 2018

САДРЖАЈ

Обележавање Андрићевог јубилеја.....	11
Маја Гојковић, председница Народне скупштине Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	15
Академик Владимир С. Костић, председник САНУ <i>Беседе Иве Андрића</i>	17
Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије <i>Поздравна реч</i>	21
Академик Миро Вуксановић, <i>Андрићеви сусрећи са речима</i>	25
Живојин С. Станојчић, <i>Андрићев језички исказ – у светлу савремених му теоријских ставова о српском књижевном језику</i>	33
Živojin S. Stanojčić, <i>Andrić's language expression – in the light of the contemporary theoretical stances on the serbian literary language</i>	48
Злата Бојовић, <i>Андрићево поимање Старој Дубровника Дубровачка хроника</i>	49
Zlata Bojović, <i>Ivo Andrić's idea of old Ragusa Ragusan Chronicle</i>	55
Славко Гордић, <i>Тема зла у Андрићевом делу</i>	57
Slavko Gordić, <i>Theme of evil in the work of Ivo Andrić</i>	66
Михајло Пантић, <i>Поезија Иве Андрића</i>	67
Mihajlo Pantić, <i>Die Lyrik von Ivo Andrić</i>	79

Стојанка Милановић, <i>Елементи њоеитике модернизма у лирској ѡпрози Иве Андрића</i>	81
Stojanka Milanović, <i>The elements of modernist poetry in poetic prose of Ivo Andrić</i>	95
Милан С. Потребих, <i>Трајом Андрићеве сѡваралачке еволуције у раној лирици и збиркама ѡсама у ѡпрози Ех Понто и Немири</i>	97
Milan S. Potrebić, <i>Tracking Ivo Andrić's poetical evolution in early poems and collections of prose poetry Ex Ponto and Nemiri</i>	114
Биљана Ђорђевић Миронја, <i>Дневник Иве Андрића</i>	115
Biljana Đorđević Mironja, <i>Ivo Andrić's diary</i>	128
Слађана Јаћимовић, <i>Пишчева модерност и критичарски хоризонт очекивања – збирка Лица Иве Андрића</i>	129
Slađana Jaćimović, <i>Writer's modernity and critical horizon of Expectations – collection The Faces by Ivo Andrić</i>	140
Лидија Томић, <i>Знакови поред пута – ѡућ кроз знакове Андрићеве сѡваралашића</i>	141
Lidija Tomić, <i>Andrić's Signs by the roadside – road through the signs</i>	153
Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић, <i>Знакови на ојасном ѡућу – краћки ѡворни изрази усменој ѡрекла у Знаковима поред пута Иве Андрића: засѡућљеност и функција</i>	155
Ljiljana Ž. Pešikan-Ljuštanović, <i>Signs by the dangerous road: spoken phrases of verbal origin in Ivo Andrić's Signs by the roadside: representation and function</i>	173
Бошко Ј. Сувајѡић, Александра П. Бјелић, <i>Фолклорни елементи у ѡпроцесу обликовања Проклете авије Иве Андрића</i>	175
Boško J. Suvajđić, Aleksandra P. Bjelić, <i>Folk elements in the process of creating the Damned yard by Ivo Andrić</i>	190
Данијела М. Поповић Николић, <i>„Олујаци“ Иве Андрића – о ѡтрадиционалном доживљају оносѡраној и неким елементима фолклорној модела удаје на далеко</i>	191
Danijela M. Popović Nikolić, <i>“Olujaci” by Ivo Andrić and the tradition notions about other world and folklore model of getting married far away</i>	205
Јеленка Ј. Пандуревић, <i>Ткачка ѡтерминологија и ѡена симболика у ѡумачењу Андрићеве дјела</i>	207
Jelenka J. Pandurević, <i>Weaving terminology and its symbolism in interpretation of Andrić's work</i>	223

Данијела Петковић, <i>Фолклорна подлога ликова Андрићевих приповедака</i>	225
Danijela Petković, <i>The folklore base of the characters in Andrić's stories</i>	239
Нина Марковић, <i>Ђавоља работа у људском свету (демонско-хтонски слој фолклорне традиције у прози Иве Андрића)</i>	241
Nina Marković, <i>Devil's work in human world (demonic and chthonic layer of folklore tradition in prose by Ivo Andrić)</i>	257
Лидија Д. Делић, <i>Има ли основа да се за Андрићево приповедање веже термин формулативности?</i>	259
Lidija D. Delić, <i>Is there any basis to associate the term formularity with Ivo Andrić's narration?</i>	269
Снежана Д. Самарџија, <i>У причању је спас (Андрићев однос према усменом стваралаштву)</i>	271
Snežana D. Samardžija, <i>In talking lies salvation (Andrić's relation towards oral art)</i>	286
Радивоје Б. Микић, <i>Морфолошке карактеристике Куће на осами</i>	287
Radivoje B. Mikić <i>Morphological characteristics of The House on its own</i>	301
Марко Недић, <i>Андрићева Кућа на осами као модел приповедачког венца у новој српској књижевности</i>	303
Marko Nedić, <i>Andrić's The house on its own as a model of narrative wedge in modern serbian literature</i>	314
Милица Кецојевић, <i>Кућа на осами као приповедни циклус</i>	315
Milica Kecojević, <i>Ivo Andrić: The house on its own as a narrative cycle</i>	330
Зорица Несторовић, <i>Грађа у збирци приповедака Иве Андрића из 1931. године</i>	331
Zorica Nestorović, <i>Structure in the collection of Ivo Andrić's short stories from 1931</i>	343
Драгана Грбић, <i>Приповеке Иве Андрића у Српском књижевном гласнику</i>	345
Dragana Grbić, <i>Ivo Andrić's short stories in Srpski književni glasnik</i>	365
Милан Алексић, <i>Андрићева прва збирка приповедака – одабир и композиција</i>	367
Milan Aleksić, <i>Andrić's first collection of narratives – selection and composition</i>	381

Марија Благојевић, <i>Рукописна трага иривоједака Иве Андрића – реконструкција Нових приповедака</i>	383
Marija Blagojević, <i>Materials of Ivo Andrić's stories – the reconstruction of Nove pripovetke</i>	397
Горана Раичевић, <i>Андрићеве ириче о окуиацији: кључ за унуирашњу биографију иисца</i>	399
Gorana Raičević, <i>Belgrade war stories by Ivo Andrić: a path to inner writer's biography</i>	412
Наталија П. Јовановић, <i>Жена као јунакиња самоослобођења (ириовейка „Злостављање“ Иве Андрића)</i>	413
Natalija P. Jovanović, <i>A woman as a heroine of self-liberation (Ivo Andrić's "Zlostavljanje" story)</i>	426
Жанета Ђукић Перишић, <i>Самоубиство у Андрићевом делу</i>	427
Žaneta Đukić Perišić, <i>The suicide in Ivo Andrić's work</i>	440
Јован Делић, <i>Андрићеве ирсџенови (за иоеику композиције Андрићевих романа)</i>	441
Jovan Delić, <i>Andrić's rings (the poetics of the composition of Andrić's novels)</i>	452
Стојан Ђорђић, <i>Аистраховање и естетизовање нарације у Проклетој авлији</i>	453
Stojan Đorđić, <i>Sur la valeur esthétique de La Cour maudite d' Ivo Andrić</i>	466
Данијела Д. Костадиновић, <i>Историја и иојединац у роману Госпођица Иве Андрића</i>	469
Данијела Д. Костадинович, <i>История и единица в романе Госпођица Иво Андрича</i>	483
Станиша Тутњевић, <i>Андрићевска слика Босне – свијест о друћом на размеђу иоеиике и идеологије</i>	485
Staniša Tutnjević, <i>Andrić's Bosnia – the understanding of other in between of poetics and ideology</i>	501
Предраг Петровић, <i>Свей као иозорница у романима Иве Андрића</i>	503
Predrag Petrović, <i>The world as a stage in the novels of Ivo Andrić</i>	516
Горан Радоњић, <i>Моиив доласка у Андрићевој ирози и ириовиједање као иниериреиација ирича</i>	517
Goran Radonjić, <i>Motif of arrival in Andrić's fiction: narration as interpretation of stories</i>	529

Слободан Владушић, <i>Ексцентрични јунак, фигура личности и мотив наслеђивања у њрици „Чаша“ и Проклетој авлији</i>	531
Slobodan Vladušić, <i>The eccentric protagonist, personality figure and the motif on inheritance in the story „Čaša“ and The Damned Yard</i> ...	543
Оља Василева, <i>Мотив тврде земље у њриповећкама „Пућ Алије Берзелеза“ и „Мустафа Маџар“ Иве Андрића</i>	545
Olja Vasileva, <i>The motif of hard ground in the short stories “Put Alije Derzeleza“ and “Mustafa Madžar“ by Ivo Andrić</i>	558
Александра М. Угреновић, <i>Трајично у књижевности: есеји Иве Андрића о њрози Симе Маћавуља</i>	559
Aleksandra M. Ugrenović, <i>Tragic in literature: Ivo Andrić's essays on the narrative prose of Simo Matavulj</i>	566
Недељка В. Бјелановић, <i>Иво Андрић и Исак Самоковлија – њрожимање нарајивних сензибилитетна</i>	567
Nedeljka V. Bjelanović, <i>Ivo Andrić and Isak Samokovlija – interference of narrative sensibility</i>	580

ОБЕЛЕЖАВАЊЕ АНДРИЋЕВОГ ЈУБИЛЕЈА

Одељење језика и књижевности САНУ на свом октобарском скупу 2016. године предложило је да се у План научних скупова у 2017. уврсти и научни скуп поводом 125 година од рођења великог писца и нобеловца Иве Андрића.

Извршни одбор САНУ је 23. фебруара 2017. године донео одлуку о именовању Почасног одбора за прославу 125 година од Андрићевог рођења и Организационог одбора за Научни скуп *Дело Иве Андрића*.

Извршни одбор САНУ за председника Почасног одбора за прославу именовао је председника САНУ академика Владимира С. Костића, а за чланове: академика Љубомира Максимовића, академика Владету Јеротића, академика Драгослава Михаиловића, академика Наду Милошевић Ђорђевић, академика Љубомира Симовића, академика Душана Ковачевића, академика Предрага Пипера, академика Мира Вуксановића, као и проф. др Иву Тартаљу и проф. др Живојина Станојчића, учеснике научног скупа посвећеног животу и делу Иве Андрића у САНУ 1976. године.

Извршни одбор САНУ за председника Организационог одбора Научног скупа *Дело Иве Андрића* именовао је академика Мира Вуксановића, а за чланове дописног члана САНУ Злату Бојовић, проф. др Снежану Самарџију, проф. др Јована Делића и проф. др Радивоја Микића.

Почасни и Организациони одбор на заједничкој седници 13. марта 2017. године усвојили су програм обележавања Андрићевог јубилеја, с намером да се и на такав начин истакне трајно присуство Иве Андрића у српској књижевности и култури.

Свечана академија поводом 125 година од рођења Иве Андрића, у сарадњи са његовом Задужбином, одржана је 13. октобра 2017. године. Свечану академију беседом је отворио председник САНУ академик Владимир С. Костић. О Андрићу су говорили академици Матија Бећковић, Милосав Тешкић, Душан Ковачевић и Миро Вуксановић и дописни члан САНУ Горан Петровић. Милан Михаиловић и Петар Михаиловић, драмски уметници, говорили су текстове по избору академика Мира Вуксановића.

вића Андрић о академицима – о Вуку, Његошу, Љуби Ненадовићу, Змају, Матавуљу, Скерлићу, Владимиру Ђоровићу, Сретену Стојановићу, Јовану Бијелићу, Иви Војновићу и Јовану Дучићу. Драмски уметник Небојша Дугалић говорио је монолог из романа *Проклећа авлија*. Свечаној академији, у препуној Свечаној сали САНУ, присуствовао је и господин Младен Шарчевић, министар просвете, науке и технолошког развоја у Влади Републике Србије. Коришћени су аутентични снимци из архива РТС и Радио Београда.

Поводом Дана САНУ, 20. новембра 2017. године, на свечаном скупу, у редовној рубрици „Завештања“ коју припрема академик Љубомир Симовић, по његовом избору, с насловом „Ћутање Иве Андрића“, драмски уметници Војислав Брајовић и Небојша Кундачина говорили су тематски повезане текстове из *Знакова њоред њуиша*.

Научни скуп *Дело Иве Андрића* одржан је у Свечаној сали САНУ 13. и 14. децембра 2017. године, а отворен је 13. децембра, у 11.00 сати, уз присуство великог броја посетилаца. Скуп су поздравили председница Народне скупштине Србије госпођа Маја Гојковић и господин Владан Вукосављевић, министар културе и информисања у Влади Републике Србије.

Председник САНУ академик Владимир С. Костић имао је поздравну беседу, а академик Миро Вуксановић, председник Одбора за научни скуп, беседу „Андрићеви сусрети са речима“. Драмски уметник Тихомир Станић говорио је монодрамски одломак романа *На Дрини ћуирија*.

На дводневном научном скупу о Андрићевом делу говорило је 38 универзитетских професора, књижевних историчара и критичара из Србије, Црне Горе и Републике Српске: Живојин Станојчић, Злата Бојовић, Славко Гордић, Михајло Пантић, Стојанка Милановић, Милан Потребих, Биљана Ђорђевић Мироња, Слађана Јаћимовић, Лидија Томић, Љиљана Пешикан Љуштановић, Бошко Сувајцић, Александра Бјелић, Данијела Поповић Николић, Јеленка Пандуревић, Данијела Петковић, Нина Марковић, Лидија Делић, Снежана Самарџија, Радивоје Микић, Марко Недић, Милица Кецојевић, Зорица Несторовић, Драгана Грбић, Милан Алексић, Марија Благојевић, Горана Раичевић, Наталија Јовановић, Жанета Ђукић Перишић, Јован Делић, Стојан Ђорђић, Данијела Костадиновић, Станиша Тутњевић, Предраг Петровић, Горан Радоњић, Слободан Владушић, Оља Василева, Александра Угреновић, Недељка Бјелановић. Саопштења са научног скупа рецензирани су проф. др Снежана Самарџија, проф. др Јован Делић и проф. др Радивоје Микић. Рецензије су примљене на седници Одељења језика и књижевности САНУ, 27. марта 2018. године. Потом су радови припремљени за објављивање. Уредник Зборника је академик Миро Вуксановић.

Библиотека и Архив САНУ за отварање Научног скупа о Андрићу поставили су камерне изложбе у витринама испред Свечане сале. За ову прилику објављена је публикација *Иво Андрић и Српска академија наука и уметности* коју је приредила Злата Бојовић, дописни члан САНУ.

На предлог Одељења језика и књижевности САНУ, Извршни одбор САНУ је 19. јануара 2017. године одлучио да књижара у Палати САНУ (угао улица Кнеза Михаила и Ђуре Јакшића) добије назив „Иво Андрић“. Назив је откривен 13. децембра 2017. године.

Годишњица рођења Иве Андрића обележена је пригодним програмима у Огранку САНУ у Новом Саду и у Огранку САНУ у Нишу.

Обележавање јубилеја Иве Андрића имало је запажене одјеке и признања у научној јавности и медијима.

М. В.

Маја ГОЈКОВИЋ,
председница Народне скупштине Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Велико ми је задовољство што имам прилику да вам се обратим у име Народне скупштине Републике Србије, поводом важног јубилеја какв је обележавање 125 година од рођења нашег нобеловца Иве Андрића.

На почетку, желим да захвалим Српској академији наука и уметности, која је препознала да се организовањем научног скупа *Дело Иве Андрића* отвара могућност да стручна јавност, кроз дискусију, да своје виђење великог уметничког опуса и рада Иве Андрића, да се озбиљним, научним приступом, сагледа богатство Андрићевих дела, која су и данас, у савременим оквирима, актуелна и захваљујући универзалним порукама припадају истовремено и садашњости и будућности.

Иако је сам Андрић говорио да је код њега „све обично, да обичније не може да буде“, јер не иде „као Хемингвеј у лов на лавове“, и не прави „боемске скандале“, дубоко сам уверена да је управо његов живот у временима историјских бура на нашим просторима, одредио његова књижевна дела и био огроман подстицај за стваралаштво које је иза себе оставио.

Зато, данас када говоримо о Андрићу јасно је да су његово одрастање у Вишеграду и Сарајеву, заточеништво у мариборској тамници, касније дипломатска каријера, повучени живот у Призренској улици у Београду за време Другог светског рата, били важна инспирација за његова дела, теме и јунаке о којима је писао, од *Ex Ponta* до приповедака и романа, који су га означили као сигурно једног од највећих светских писаца 20. века.

Андрић је можда најбоље у својој беседи, поводом доделе Нобелове награде, открио сву дубину приче и приповедања коју он види:

„Можда је у тим причањима, усменим и писменим, и садржана права историја човечанства, и можда би се из њих бар могао наслутити, ако не сазнати смисао те историје“.

Управо, он је, враћајући се у трагичну историју и вишевековно робовање под Османским царством, али и преплитањем искуства свога времена, с идејама и мислима света у којем је живео, причао најдубље

и најсликовитије приче. Као страствен и проницљив посматрач људских судбина, чије око је било спремно да види све, сваког човека и сваки догађај, писао је о Балкану и људима овог поднебља.

Ако би неко желео суштински да схвати сву сложеност нашег простора, најбоље би то могао упознајући ликове Андрићевих дела. У причама о њима сваки странац може да пронађе најдубље људске карактеристике, мане и врлине, које ми који овде живимо често не видимо тако јасно. Слободно могу рећи да нас је познавао боље од онога што и ми сами знамо о себи.

Његова дела су позорница где се одвијају људске драме, где оживљавају древне легенде и чини се, како је то Милош Црњански добро приметио говорећи о *Ex Pontu*: „У овим записима што су песма, у овим песмама што су записи, чини ми се да почиње нова историја наше душе“.

Зато, Андрић се убраја у оне малобројне великане, чијим делима се враћате и увек на нов начин читате и откривате нове поруке, идеје и мисли. То је управо могуће због његовог раскошног дара да на аутентичан начин говори о бројним темама – од тамнице и заточеништва које обрађује у *Проклејој авлији*, преко приче о судбини жене било да је реч о „Аникиним временима“, „Госпођици“, или Лотики или Фати Авдагиној из романа *На Дрини ћурија*, или Аници Марковић из „Злостављања“, па све до мостова, који су за њега „важнији од кућа, светији од храмова, свачији и према сваком једнаки“, и „вредни наше пажње, јер показује место на коме је човек наишао на запреку и није застао пред њом“.

Све ово, Андрићев опус, који заузима посебно место у нашој и светској књижевности, чини јединственим и непролазним. Зато, овом приликом, желим да се захвалим Задужбини Иве Андрића, значајној културној установи, што деценијама чува и негује наслеђе једног од најзначајнијих људи рођених на овим просторима.

Познато је да Андрић није волео да говори о себи и својим делима питајући се „зар није помало неправедно да се од онога који створи неко уметничко дело, поред тога што је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу“!

Међутим, иако сâм Андрић није желео да говори о себи и својим делима, дубоко верујем да ми имамо обавезу и задатак да говоримо о Андрићу сваки дан.

У уверењу да ће овај научни скуп *Дело Иве Андрића* бити још један важан повод да се кроз вашу дискусију јавност подсети на велики опус и огroman значај Андрића, желим вам пуно успеха у раду!

Академик Владимир С. КОСТИЋ,
председник САНУ

БЕСЕДЕ ИВЕ АНДРИЋА

Данашњи скуп *Дело Иве Андрића*, уприличен у поводу 125 година од рођења великог писца, по својој структури указује на озбиљну намеру организатора да се остане у оквирима научног сагледавања и критичког осврта на књижевност Иве Андрића. Јер лик Иве Андрића, донекле у паралели са енигмом Николе Тесле, као да се одваја од свога дела, постаје апокрифна контура малограђанских конструкција и нарација, а део његове тајновитости и извесне биографске недоречености, која је можда само резултат става да је говор о себи унеколико непримерен и да треба да буде праћен осећајем стида, увелико се расклапа у десетине глупавих фабула уз помоћ псеудофактографије и „чуо сам то од некога ко му је био изузетно близак“. У чувеном есеју о тајни Симел тврди да тајна (чак и измишљена) омогућава особи која је зна, ма како минорна она била, привилегован положај. Напор да се свако ко је подигао главу изнад усуда нашег *inter feces*-а релативизира, да му се оштрицом сумњичаве и пословично мрзоволне чаршије одере кожа да би се видело шта је испод ње, и тако врати тамо где сви ми остали седимо у идили максиме „што би неко био бољи од нас“, напор да му сакривени иза завеса берлинских хотела или београдских салона завиримо у приватан живот, да његово ћутање макар имплицитно означимо као опортунизам и „што је то боље од нашег вечног ћутања“, итд., на крају крајева уопште и није прича о Иви Андрићу него о нама самима, нашим страховима, срамотама и стрепњама. Помало и љути на Андрића јер нам не даје инстант упуте и истине о животу, сажете препоруке о историји, политици, истини, достојанству, љубави, мржњи – кратке упуте на не више од 140 словних места, колико смо ради да примимо и, колико можемо, разумемо. На питања која постављамо Андрић ће нам евентуално пружити нешто попут одговора само под условом да смо га прочитали, често изнова, а „ко за то данас има времена?“, како сами себе лажемо. Дајмо нешто скраћено! А део љутње на Андрића заснива се управо на неизбежном сазнању да се он не може кратити, чега је чини се и сам био свестан. Хајде да и сам подлегнем чарима интрига и поновим апокрифну причу о људима из света фил-

ма који су га посетили у намери да екранизују, мислим да је у питању *На Дрини ћурија*, и да му објасне шта намеравају. Саслушао их је и рекао нешто попут: „Радите шта хоћете, само немојте ништа да дописујете!“

Иво Андрић је већ 91 годину члан Српске академије наука и уметности, од предлога Богдана Поповића и Слободана Јовановића 1926. године Српској краљевској академији да у редове својих дописних чланова прими, тада тек тридесетчетворогодишњака, Иву Андрића.

„Част нам је – пишу они – предложити за дописнога члана Академије уметности г. Ива Андрића. Међу млађим књижевницима који су се јавили после рата, Г. Андрић истакао се у први ред својим приповеткама које се одликују лепотом језика и уметничком формом, и у којима је читав један део нашега народа – Босански муслимани – описан са врло много психолошке проицљивости и живописности стила. Поред тих приповедака, г. Андрић је дао и две свеске самопроматрања у којима је показао једну у нашој књижевности доста ретку способност за проучавање психолошких и моралних проблема. Као један од најуглађенијих књижевника, г. Андрић заслужује да уђе у редове С. К. Академије, која му је, у једној ранијој прилици доделила једну од својих књижевних награда.“

Тринаест година касније, 1939. године, Богдан Поповић, Урош Предић и Ђорђе Јовановић, пишу Српској краљевској академији:

„Част нам је предложити за правога члана Г. Ива Андрића, досадашњег дописнога члана наше Академије.

Г. Андрић је за последњих тринаест година, откако је 1926. био изабран за дописнога члана, наставио свој рад с великим успехом (види збирку Приповедака од 1931, другу збирку од 1936; затим есеје о Гоји, о Симону Боливару ослободиоцу, и о Његошу као трагичном јунаку Косовске мисли, 1929, 1931, 1937). Тим својим радом стао је у сасвим први ред наших књижевника, и заслужио да уђе у редове С. Кр. Академије као њен прави члан. Овом приликом није потребно опширно излагати преимућства његовога књижевнога рада приповедачког и моралистичког; Академији наука је познато да се радови Г. Андрића одликују оштрим посматрањем, психолошком верношћу и проицљивошћу, јачином осећања, уметничким обликом, и чистим језиком. Његови су радови истовремено уметничка дела и значајни психолошки и морални документи“.

Међутим, Иво Андрић своју приступну беседу, као редовни члан Одељења литературе и језика и Одељења за ликовне и музичке уметности, држи 24. јануара 1946. године, под насловом „О Вуку као писцу“. Зашто је Андрићева пажња, после Његоша, усмерена на Вука, за кога каже: „Јер, у питању је не само велики реформатор језика нашег и моћни писац реалиста пре реализма него и борац чија је изванредна девиза била: „Не да се. Али ће се дати!““, писац који је самим својим личним

примером савесног и несебичног рада нашу културну будућност гледао као светлу визију у којој „...од дана до дана, све друштво паметних расте, а лудих се умањује, и тако разум и истина побјеђују“, није на мени као лаику да тумачим. Ипак, читајући Андрићеву беседу намеће ми се цинична, али не и бесмислена сугестија да човек и када говори о другима, неизбежно и нехотимице говори и о себи и својим веровањима. Пратећи Скерлићеву констатацију да је Вук „романтичар по идејама, али да има рационалистички дух“, Андрић изговара: „Са таквим миром (миром који је неопходан добром писцу, јер писац треба да заноси читаоце а не да сам пада пред њима у заносе) и са таквом чистотом и једноставношћу средстава Вук је описао многе призоре и личности из оба устанка, и страшне и смешне и ниске и величанствене, и у њима дао верне многе исечке тадашње стварности.“

Иако је оно што се после приступне беседе догађало заправо историја, и то не само књижевна, на чије тумачење или величање немам ни права ни знања, ни способности, његово обраћање поводом доделе Нобелове награде, названо „О причи и причању“, звучи као наставак и даље развијање мисли које је начео у беседи одржаној у овој Академији. Полазећи од начете теме континуитета са Вуком, он се и захваљује „у име књижевности којој припадам“ и почиње бритким картезијанским питањем: „... зар не изгледа помало као неправда да се од оног који је створио неко уметничко дело, поред тога што нам је дао своју креацију, дакле део себе, очекује да каже нешто и о себи и о том делу?“ Андрић не крије да је у групи оних „који смо мишљења да је говор уметничких дела чистији и јаснији ако се не меша са живим гласом његовог ствараоца“, што ће га у провинцијском и примитивном метежу екстровекованог одређивања вредности једног друштва у стварању коштати често гротескне подозривости. Осврћем се на узбудљиве редове о коначно, сврси писања и причања: „Начин и облици тога причања мењају се са временом и приликама, али потреба за причом и причањем остаје, а прича тече и даље и причању нема краја. Тако нам понекад изгледа да човечанство од првог блеска свести, кроз векове прича само себи, у милион варијаната, упоредо са дахом својих плућа и ритмом свога била, стално исту причу. А та прича као да жели, попут причања легендарне Шехерезаде, да завару крвника да одложи неминовност трагичног удеса који нам прети, и продужи илузију живота и трајања. Или можда приповедач својим делом треба да помогне човеку да се нађе и снађе? Можда је његов позив да говори у име свих оних који нису умели или, оборени пре времена од живота-крвника, нису стигли да се изразе? Или то приповедач можда прича само себи своју причу, као дете које пева у мраку да би заварало свој страх?“

Док у беседи о Вуку Андрић издваја Вукову стваралачку искључивост још 1820. године, у којој одговара онима који су из сентимен-

тално-патриотских разлога сматрали да према тада још ретким српским писцима критика не треба да је строга, „Боље да ниједног списатеља немамо, него да само рђаве имамо!“, у свом обраћању Нобеловом комитету он даље развија своју хуманистичку оријентацију речима: „Свак прича по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича. Али допуштено је, мислим, на крају пожелети да прича коју данашњи приповедач прича људима свог времена, без обзира на њен облик и њену тему, не буде ни затрована мржњом ни заглушена грмљавином убилачког оружја, него што је могуће више покретана љубављу и вођена ширином и ведрином слободног људског духа. Јер, приповедач и његово дело не служе ничем ако на један или на други начин не служе човеку и човечности“.

Борхес у причи „Funes el memorioso“ описује човека који се свега сећа, сваке прочитане реченице, сваке речи коју је чуо, сваког листа који је видео на сваком дрвету. Упркос томе, Фунес је потпуни идиот јер нема способност да бира и одбацује. Култура стога подразумева способност не само да одбацимо оно што није неопходно, већ више од тога, да изаберемо оно што нам је неопходно, оно што нам је преко потребно. Данашњим састанком ми тај избор чинимо јавно и обзнањујемо га: Андрић нам је преко потребан. Ови избори, ма како изгледали узалудни у сумраку Гутенбергове галаксије, још увек су ужасно важни. Даме и господо, када претражујете Гугл, мораћете да укуцате чак четири прва слова Шекспировог имена, да би се назнака његовог имена (Шекспирове сентенце) појавила на седмом месту после, на пример, хероине масовне забаве Шакире или рок баладе *Shake it off*, уз коју се у загради додаје *genious lyrics*. Зато и овај састанак у САНУ има, ако не илегални карактер, спрам све само не безопасне баналности којом одише свакодневница, карактер алтернативног покрета отпора оним токовима које је Андрић програмски препознао да „не служе човеку и човечности“. Стога, да завршим парафразирајући оно што је можда сам Андрић рекао са почетка овог обраћања, да можемо да радимо шта год хоћемо, само да ништа не дописујемо!

Владан ВУКОСАВЉЕВИЋ,
министар културе и информисања у Влади Републике Србије

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Даме и господо, уважени домаћини, поштовани гости, није лако овом пригодном и свечаном приликом говорити о Иви Андрићу, после деценија, дугих деценија у којима су о његовом делу говорили најпозванији, најписменији, најдоличнији и најумнији људи, не само српског народа него и других народа широм света. О Андрићу је с разлогом говорено много и надам се да ће се тек говорити, али, наравно, свака прилика попут ове посебна је част и посебан изазов да се дода понеко зрнце на већ мноштво паметних, вредних и доличних ствари које су о овом великом човеку и писцу изречене.

Сто двадесет пет година од рођења је симболично интересантан датум. Андрић је рођен 1892. године, а те исте године рођена је једна друга особа, која је у овој држави, на овим просторима, била деценијама слављена као, како се тада говорило, највећи син наших народа и народности. И зато је у симболичком пољу врло важно да се та 1892. година, која је историји дала два кандидата за највећег сина наших народа и народности, обележава као година која је и нама понудила камен мудрости, којег ћемо од та два кандидата, из те године, да позлатимо и изаберемо. Оно што данас чинимо, представља разуман, честит, доличан, интелектуално поштен избор, што значи да смо на добром путу. Вратимо се Андрићу.

Босанска вила, значајни српски књижевни лист који је више деценија излазио у Сарајеву, у броју од 30. септембра 1911. године, објавио је и кратку поетску прозу „У сумрак“ с потписом: „Иво Андрић, Сарајево“.

У три кратка пасуса, на ћирилици и екавици, огласио се *urbi et orbi*, први пут писац чија ће библиографија након тачно сто година бити састављена од шеснаест хиљада библиографских јединица и обухватити преко хиљаду двостубачно штампаних страница.

Андрићево дело је овде под кровом научно-културне установе чији је члан постао као тридесет четворогодишњи писац, окупило преко тридесет тумача, искусних зналаца и оних млађих, пред којима је научна будућност и перспектива српског проучавања Андрића.

Можда је нетачно рећи да се опет враћамо Андрићу, јер од Андрића се нисмо ни удаљавали, ни верни читаоци, ни одани тумачи. И време, као што то бива с књижевним класицима, само надодаје и потврђује смисао његових језички густо изатканих прозних и поетских страница.

Писао је о својој завичајној земљи и људима, писао је о Београду у којем је зарана изабрао да живи, ликове је склапао ванредним поткивањем и домишљањем историјске и доживљене грађе, а писао је о тајни и драми званој: човек међу људима, на додељеном месту и времену.

На сваком језику на који је преведен, Иво Андрић је остао велики писац, а писао је на савршеном српском језику, којем је поставио модерне стандарде, вољно наслеђујући народне епске певаче и приповедача, Вука и Његоша, Кочића и Матавуља, отворен за разноврсна искуства светске књижевности.

Мада је на располагању имао и другачији избор, Иво Андрић је у више тешких прилика свој избор јасно потврђивао. Уградио се у достојно здање културе једног народа, који је своје наслеђе, као и своју државу, мукотрпно текао и нико му ништа није поклонио.

Прича о Иви Андрићу је прича и о вери као вододелници нација, судбини која је задесила само балкански простор и чија је жртва у злогуким и јетким тумачењима, понекад био Иво Андрић. Али Андрић је свој избор направио још као млад човек.

Иво Андрић је у познатом, али никада довољно тумаченом есеју „Његош као трагични јунак косовске мисли“, најтачније изразио историјску и етичку мисао која нас и даље заокупља. Прочитајмо овај Андрићев есеј изнова, пре него што ишта на ту тему сами паметно додамо.

Министарство културе и информисања је зато одлучило да у културним центрима Србије, које држава планира да отвори најпре у пријатељском Пекингу, пријатељској Кини, оснажи именом светски признатог српског писца Иве Андрића. Верујем да ће Српски културни центар у Пекингу, чије се отварање планира средином фебруара наредне године, понети име Иве Андрића. Недавно је, такође уз помоћ нашег Министарства, у далеком Мексику изашао превод завештајних *Знакова ѿред ѿућа*. Помажемо према могућностима и рад Андрићеве задужбине и подухват коначног приређивања критичког издања српског нобеловца које се најављује, а што му одавно дугујемо.

За Андрића, како би рекли Менандар и Филомен, Ериније, богиње судбине, биле су милостиве и наклоњене. Андрић је за живота стекао и славу и углед и богатство. Славу и углед је пригрлио, а богатство је поделио онима за које је мислио да им је најпотребније, и то речито и сликовито говори о карактеру овог човека.

Ево једне анегдоте и апокрифа као што је и академик Костић искористио прилику да каже, јер апокрифа о Андрићу има доста. Борислав Михајловић Михиз бележи да је у једној шетњи са Андрићем, онакав какав је био Михиз, лакорек, лепорек и брзорек, мало неопрезно питао Андрића: „Како то, господине Андрићу“, или шјор Иво, како су га звали, „Ви који сте дошли из најцрњег босанског караказана да постанете такав господин?“ А Андрић је на свој андрићевски, скроман и достојанствен начин одговорио: „Михајловићу, да сте познавали Ракића, знали бисте шта је прави господин“.

У Андрићевом делу, посматрање, осећање, саосећање, запањујућа осетљивост чула, проницљиво запажање, оштроуман одабир значајних и карактеристичних детаља, истрајно историјско памћење и мудрост полихистора састају се да населе импозантну грађевину Андрићевог литерарног надахнућа и маште. Андрић је излио драгоцене еликсире свог талента директно у крв српске културе, а она је напојила сваки капилар тог сложеног тела. И данас док ово говорим, подсећам на ефективну вредност таквих животних напора, дакле, сада у овом часу верујем да постоје десетине и стотине људи у Србији који овог тренутка читају Андрићева дела, романе и приповетке и обузети су посебном грозницом када то чине.

Андрић је после приповетки и романа, као велики писац, слободно то могу да кажем, постао и нека врста филозофа. Ако филозофију схватимо не само као метафизику већ као било које широко сагледавање људских поступака, као свеобухватни став, не само о космосу и уму већ и о моралу, политици и вери, Андрић је филозоф. Филозофију не чини само форма. Андрић је на моменте, врло често заправо, дубљи од својих савременика филозофа, и то није изолована појава у историји. На онај начин на који је Шекспир био дубљи од Френсиса Бејкона и на начин на који је у литерарном смислу Монтејн био дубљи од Декарта. Многи су заслужено добили, у историји српске културе, признања и поштовања, али можда само Његош и Андрић оно побожно дивљење народа из кога су потекли и за кога су писали. И ако се понекад деси да искорачимо из кавеза наших пет чула и нађемо се у осетљивом и вибрантном свету метафизике, осетићемо ненадмашну узвишеност трагичне драме балканских народа, њену сложеност и скривену логику њене структуре и, коначно, узвишени подухват да се човек сагледа у перспективи свог места у космосу и судбини. Зато је у добром делу, у свега неколико оних који му стоје, раме уз раме, у духовном смислу, Андрић наша храна и наш живот.

Хвала на пажњи.

Академик Мирко ВУКСАНОВИЋ

АНДРИЋЕВИ СУСРЕТИ СА РЕЧИМА

Имам част да упитам, на почетку сусрета који слави 125 година од рођења Иве Андрића, у његовој матичној кући, у Српској академији наука и уметности, чији је члан био безмало педесет година, где је свечано прослављена његова Нобелова награда и где му је, у години после одласка, приређен велики научни скуп, штампан зборник у две хиљаде примерака, касније и доштампаван, међу таквим чињеницама имам слободу да упитам шта би могао за ову прилику да спреми писац романа о речима осим извештаја како је Иво Андрић писао о речима, о српским на српском, чија је књижевна реч проговорила на педесетак језика.

И имам част да кажем, што брже то боље, да бисмо што пре у Андрићеве реченице, како сам у књизи коју држим поред узглавнице од њеног изласка до данас, у *Знаковима ѿред ѿућа*, идући редом, тражио и налазио места у којима се говори о речима, њиховом смислу, звуку и одјеку, па сам потом Андрићеве такве записе сажимао, с намером да им се види главни део и главна мисао, да их не померам и да, у елегичном набрајању, стигнемо до прилога *Знаковима* до започетог „Вечитог календара матерњег језика“, са сетом што је тај пророчки речник остао у наговештају, са жељом да верним преношењем Андрићевих записа о речима делимично покажемо шта би могао да има Андрићев „Вечити календар матерњег језика“ који немамо. Молим да заједно прођемо кроз *Знакове ѿред ѿућа*, застајкујући само на оним местима где је реч о речима, описним начином, без коментара, фуснота и тумачења да би се боље сачувала јасноћа, а све са бројевима страница, у загради, из првог издања, из 1976. године.

А можда и ми, као Андрић, познајемо човека који је за све што „нема или не разуме успевао да нађе понеку злу реч“ (14). Пише Андрић да у тешким временима, кад се људи сукобљавају жестоко и често, дођу однекуд „древне и познате речи као једини израз“ ужаса и неразумевања (17). Држао се девизе да је „ћутање снага а говорење слабост“, да се то види „и по томе што старци и деца воле да причају“ (35). Запазио је да смо

увреду некеме опростили или смо спремни да то урадимо ако му кажемо шта нам је учинио, а да је мука „док увреду носимо ћутке у себи“ (46).

Није штета што човек „мало говори, него што оно што рекне не казује ништа“ (50). Старачка говорљивост „смешна је и помало жалосна“, али „ведрија и здравија“ од мргодног старачког ћутања које је слично „ћутању младића у критичним годинама пубертета“ (50). И каже: „Шапућу да не би викали један на другог, јер не умеју да разговарају“ (51).

Мучило га је што нико није хтео да га слуша док је „био дечак и младић“ и мучило га је кад је „зашао у године“ што су сви тражили да говори о себи (57). „Људи који не пазе шта говоре“ постају „и себи и другима незгодни и тешки“ исто као и они што „само на то пазе“ (58). Да ли реч „револуција“ говори нешто више или нешто мање, „Зависи од тога са које стране барикаде се налази онај који ту реч изговара“ (60). Два су искушења за сувишно казивање: у младићко доба и у старости са „знацима сенилности“ (62).

Видео је бистрог, речитог и доброг човека с маном да „није никад научио: шта се може казати, када и на ком месту, а шта не“ (62). Подсетио нас је на причу како је султан на двору имао еветефендију чија је једина дужност била „да клима главом у знак одобравања на све што султан каже“ (69). После одласка од свега што су му људи рекли претекао је само „прамичак магле који се губи“ (71). Саветовао је да онај што „без потребе тумачи туђе поступке, или речи“ није добар и да га се треба клонити (80). Каже да је „правда“ звучна и честа реч без „смисла и значења, јер постоји само у односу према речи ‘неправда’“ (91).

У њему је живео „ситан, сујетан, малоуман и вулгаран ђаво“ који је журио да за „јевтин осмејак“ исприча све прочитане и чувене шале и анегдоте, а ако би неку заборавио, од истог ђавола није могао да спава и мирно мисли (95). Треба се чувати од сваког човека који се смешка, „говори мало, отежући речи, а пажљиво слуша оно што ти кажеш“ (111). Кад човек лаже, „његов речник је оригиналнији и богатији, биран и помало необичан“, па се тако одаје (126). Није најважније шта ко „уме да каже“, „него шта зна да уради“ (127). Ево исказа који не морамо да сажимамо: „Разумели смо се, иако се нисмо могли споразумети“ (136).

Мисли разборитих људи се „рађају у свом изразу, као у оклопу“, а „код брзоплетих и брбљивих мисли се јављају одвојено од израза“ (145). Реч „сам“ има само три слова, а у њима су „небројене године и недогледна прострaнства, пустоши, одрицања и страхоте сваке врсте...“ (149). „Њему ниједна ствар“ нема сврхе и значаја ако о њој не уме да каже „нешто друкчије и ‘лепше’ него што је икад раније речено“ (151). Док је у патњи и слутњама, „Нада каже: да, а све остало говори: не“, па између та „два камена смртоносног жрвња“ жели и очекује дане свог живота (159). Истина је да „једном мером меримо реч кад је упућујемо

људима око себе, а посве другом кад нас та иста реч, враћена, удари у лице“ (173).

Андрић запажа да и непозната реч мора да има значење као што позната реч може „да казује више од оног што ми о њој знамо“ (183). Преноси утисак да свака ствар изговорена „на јужном наречју“ изгледа и дужа и тужнија него што заправо јесте (184). А „старачка нетрпељивост према новим речима“ доказ је слабости; детињасто је бежање „од нових речи као од промаје“, јер је смена речи редовна појава (199). Речи су за писца „добре слуге, али зли господари“, побеђују, издају и одају, бивају „наша радост и наша слава“ а мука и брука ако „потпишемо неке речи као чекове без покрића“ (221). Нема „смисла и оправдања да писац ма шта говори у тренутку када његово дело настаје“, у процесу који је и нејасан и тајанствен, јер тада свака реч може да поплаши и отера „ону бојажљиву птицу која пева негде над нашом главом док ми тражимо свој израз“ (223).

Уснио је да свега једну реч може да каже свима, а када је ту реч изговорио, она је „остала без одговора и одјека“ и дозвала „тренутак јасног сазнања да је све свршено, изгубљено...“ (227). Ничим се није бавио као речима, ни о чем није ређе и мање размишљао, а ако му се то десило, одвођен је „далеко, кроз неке мрачне шуме и жедне пустиње“, изгубљен „у потери за смислом и пореклом речи“, одакле се редовно враћао „изнурен, мутне главе и празних руку“ (229). Најчешће у полууснулим часовима, „у тренуцима спорог буђења“, речи су насељавале његову свест, отварале „свој бал под маскама“ и своје игре „лудог ђипања и бучне теревенке“, играле се с њим као он с њима, „да се на крају не зна ни шта је шта ни ко је ко“. Устаје, пали светлост, тражи речи, оне се „једна по једна, враћају у своја стара утврђена значења“, види их, осим понеку која ће ипак доћи, али „то не значи да се првом приликом неће опет одметнути у неки ноћни карневал, као хајдук у планину“ (230).

А после добро проспаване ноћи, у наопаком свитању и буђењу, чинило му се да „ниједна реч нема више онај освештани, драги и ‘вечити’ смисао“, да се све изродило, али речи нису нестале, стоје „у дугим редовима поређане као у речнику“, са ћудљиво измењеним значењима, у потпуном хаосу, док „ваља ићи даље као и у најбољим временима“ (230–231).

У једној ноћи десила су се два чуда. У првом чуду је гледао како „све нове и нове речи су долетале и падале“ око њега „и – одмах се претварале у оно што су дотад означавале“. У другом чуду се све одједном око њега опет претворило у речи које су одлетеле далеко од свега, „у тишину, у заборав, у непостојање, тамо где одлазе речи кад то престану да буду, кад изгубе значење и испадну из употребе“ (232).

Пожелио је да му реч буде чиста, од изворишта у „непознатом делу душе, све до увира свог у истој таквој души оног који буде хтео да је

слуша и прими“ (234). Носталгично казује како му је некад сваку реч и сваки звук „пратила цела поворка осећајних и мисаоних асоцијација“, па је то угашено, а све за њега нечујне „лепоте други чују, и беру их и носе кући као пуне нарамке цвећа“ (237). У срећном писању, каже, „речи се нижу саме од себе“ и слажу „у праву и једино могућу слику оног што човек жели да каже“. То је тако пошто у речима као „и свему што је живо, кружи невидљиви животни сок, и он је тај који их, као неко унутарње сунце, креће и окреће, даје им боју и облик, снагу и израз“. Човек који пише „срећно искоришћује појединости те несхватљиве и неухватљиве игре“, а речи живе свој двоструки живот (237).

Из основа је, каже Андрић, погрешна мисао да писац „у свакој прилици зна и може да створи тачан суд и каже праву реч, нову, тачну и меродавну“, јер му је често потребна баш таква реч (237). Није суштина у речима већ „у смислу који им дајемо кад их изговарамо или пишемо“ (241). Речи су сложено, помажући једна другу, „повезане у магично коло кроз које струји ритам целине“, али када треба да кажу нешто о себи, „одједном занеме, охладне, и леже као мртво камење...“ (244). Очигледан је јаз између мисли и речи којима се те мисли исказују. За сваки недостатак, немоћ и нејасност човек је налазио речи. Зато и „постоје толике речи које немају мисаоне подлоге и циркулишу као лажне паре помешане са правима“ (244–245). Ако куцкањем савијеним кажипрстом у виноско буре дознајемо да ли је „пуно или празно, зашто и наша реченица не би могла музички нешто казати о присутности или одсутности мисаоне или осећајне садржине?“ (249).

Најпре се заклињао у речи, „примао их са слепом вером и искреним одушевљењем“, потом почео да наслућује истину да су речи „обичне варке“. Њима се човек служи „као што се онај који бежи, тражећи спас, послужи каменом на који стане или граном за коју се прихвати“ (249). Вештином и лукавошћу човек је најједноставнију реч „да“ умео „да растави на два слога и створи тако две речи које су у супротности“. Међутим, то исто није могао да учини са речју „не“. Зато је истом вештином и лукавошћу од „да“ умео да добије „не“ (250).

У бунама, ратовима и друштвеним променама „Највише и најтеже страдале су речи“. Може бити, према развоју ствари у свету, да нам неће бити потребне ни мисли ни речи и да ћемо се изражавати „непосредно поступцима, свршеним чином, као ударцем, коме не треба објашњења ни речи“ (251). Чини се да за оно „са негативним и тешким значењем наши људи употребљавају пре стране речи него своје“ (252–253). Да бисмо боље изразили своју мисао тражимо одређене речи, „поредак и ритам за те речи“, а понекад се јаве неке од њих „које носе живу и јасну нашу мисао“ (253).

Са старошћу „изгледа нам да свака десета реч коју чујемо има везе са неким нашим мислима и сећањима“. Не можемо да се уздржимо и

почињемо да причамо, прекидајући саговорника. „Уместо да сакупљамо туђа зрна, ми расипамо сопствену плеву“ (254). Речи су око нас „као ројеви снежних пахуљица око мирног путника који зна куда иде“, а када се „из те вејавице речи“ издвоји једна и испречи се испред нас, „страшна и огромна“, убојита је и неумољива као и „оно што казује и означава: вечност, љубав, борба, пораз, величина, лепота, смрт“ (255).

Знао је да су велики људи „драгоцен пробни камен“ у нашим недоумицама, често се питао шта би о нечему рекао Вук, а „још чешће: шта бисмо рекли ми данашњи људи да међу нама одједном искрсне неки нови Вук [...] и да нам отвара неке далеке и опасне видике“ (257).

Сажео је своје становиште као пресуду: „Петар Кочић ће остати као пример писца који је на најкраћи, најјаснији и најбољи могући начин успео да саопшти оно што је имао да каже људима свога језика“ (258). Неукост у језику се види када у преводу стоји: *зуб мудросџи* а не: *умњак* (259).

У песми непознатог калуђера из осамнаестог века нашао је стих: *Јарка сунца златни круџ*. Кад би год тај стих прочитао, не само да је видео но је и чуо „како младо створење живо и радосно поскакује низ невидљиве степенице сачињене од саме светлости“ (261). Као страствен читалац старих хроника и биографија наслушао се жалби на живот без смисла, али и видео да је човек и у најтежим приликама налазио могућности да каже нешто добро, „могао је да не уради неко зло, да *йређуџи* злу реч...“ (261).

Неко је написао да је у Андрићевим рукама наш језик „постао послушно средство“, а он је иронично коментарисао како је са Духом „склопио фаустовски пакт“ и додао: „једна легенда више, једна истина мање“ (262–263). Читајући о себи као мудрацу и моралисти, обрадован па уплашен, видео је истину у Вуковим речима „да је то сасвим различито: знати о неком послу лијепо говорити, и знати га добро и паметно радити“ (268).

Казује да се одувек бавио речима, најпре онима што их је *изговорио* или чуо, затим онима које су *писане* или *шћампане*, а напослетку је остао с речима „које неће никад бити ни изговорене ни написане, ни штампане“, од којих је „сачињено ћутање“ (271). Уочио је да Томас Ман „нема празнине ни речи-ћорака“ и да стилска опширност служи речима које су „богате смислом“ (273). Учинило му се да би живот био „једна срећна вечност“ ако би живи говорили мање и ако би „покојници бар нешто могли да кажу“ (273). „Треба бити неповерљив и строг према речима“ док „често навиру на уста, као да их неко други из нас говори“ (279).

У песничким сликама и поређењима „има доста просте игре речи“, али и „доста драгоценог смисла“ који тражимо свуда, „а налазимо га само у поезији, понекад“ (280). Инфлација речи показује да „влада несигурност и забуна у мислима, неред у осећањима“, да је то „као патогено множење

ћелија у телу код извесних болести“, да тада човек бира да слабу реч „подупире са две нове речи, слабе као и она прва, или још слабије од ње“ (283). А „никад се не зна докле и са каквим последицама може да живи свака наша реч у другом човеку“ (362). Видик се мрачи када „говор почиње од чамотиње да ствара пустињу“ и када „речи долећу и насрћу у јатима, као скакавци...“ (417).

Било му је „пет или шест година“ кад је за некога речено: „Он је сумњив“, а касније је та реч толико нарасла да је неприметивши „постао и сам сумњив, себи и другима“ (433).

Циљано псујући, полицајац Шарић себи је стварао „илузију да псовка додаје нешто његовом ниском расту и нејакој и несигурној снази“ (503). Када је инжењер родом из брдских крајева почињао да прича о свом детињству, није као у другим приликама користио клишетиране изразе, већ је, озарен, изговарао: „у цик зоре саме“. Очигледно је у њему „као зрачак скривеног сјаја и трептај пригушеног зрака живео тај цик зоре саме...“ (505–506).

Досадни и упорни беседник очајнички продужава говор а „кад нема више ни једне мисли у глави, он ређа празне речи...“ (507–508). Тежаци, морнари, носачи и сви који раде тешке послове „разговарају међу собом са мало речи“ и сваки час показују своју велику црну руку, „као неки главни доказ, у исто време благ и тежак“ (534).

Човек са осмејком у очима изгледао је „као да ће сад изговорити неку нарочиту умну реч“ и ту реч је стално наговештавао, али је није „до краја живота изговорио“ (543).

Чини ми се да је малочас поменути *осмејак* међу најчешћим именицама у *Знаковима ѿред ѿуѿа*. Тако смо, са осмејком, стигли пред увод у „Вечити календар матерњег језика“ (565–572), где Андрић пише да ће у том недовршеном календару „на десетинама и десетинама страница бити говора о стотинама речи, можда и више“, да ту нико „не тражи ни лингвистике ни философије; ништа до записе једног песника о његовим сусретима са речима“.

С малим коментарима и подацима, као што је иначе радио у својим свескама, записао је речи: *данѿуба* (где има „нечега моралистички прекорног и мргодног“, али и „нечег романтичног“), *скрасиѿи се* (која је „као необичан минерал или редак цвет поред пута“), *разѿалиѿи* (где увек види део „модрога неба међу размакнутих белим облацима“), *ѿањич* (што је „празно зрно“), *ѿреврѿанер* (голуб превртач), *узѿлудник* (из реченице Радована Самарѿића), *домерак* (старобеоградско име за „цубок“), *мирник* (из записа Руђера Бошковића), *снебивѿи се* (реч с којом „човек може сатима, данима да се дружи и разговара“), *разѿовориѿи* („утешити кога разговором у његовој невољи или жалости“), *чуваркућа* („прадеда Тодор Младеновић“ одређен да чува кућу или биљка „која се сади на

улазу у кућу, на крову или на капији“), *одахнућии* и још неколике, с истим кореном, до судбоносног *издахнућии* које „означава крај свега што сада јесмо“. Највише тако забележених речи је из 1973. године (574). По свему видимо и можемо да потврдимо како је Андрић при свом крају хтео да састави „Вечити календар матерњег језика“ као тестаментарну књигу.

Најпотпуније, и то на почетку замишљеног „Вечитог календара матерњег језика“, истумачио је лепу и тајанствену реч *бео, бела, бело*, која је за њега „светла, моћна, звучна и блештава, а нејасна и тешко објашњива“, истовремено. Навео је примере и изреке: *бели свети, бели дан, бели цар, беле њеле, бела застава, бела маија, на белом хлебу, бели удовац, бела врана...*, презимена Белић, Бељански, Белогрлић, Белобрк, Бјелопавлић, потом Београд, Бела Црква, Бијело Поље, Бела Паланка.

У антологијској минијатури дао је „лик прецветале лепотице Циганке са Чубуре“ која „прича о свом првом љубавнику и о трагедији у којој га је изгубила“, запомажући:

„А волела сам га, господине! Јаооо, волела сам га као белог бога!“

На завршетку казивања о речи *бео, бела, бело*, Андрић је навео седам стихова, од којих је први „Уранила Косовка девојка“, а испод њих дао поетичан и узбудљив коментар:

„Овде све сија и блешти од белина разних тонова и различитог порекла. Нису бели само рукави, лакти ни хлебац него неки бели сјај као да се шири од *девојке, од недеље, јарког сунца и златних кондира*. Та белина није само физичке природе, она као да избија из целог овог свечаног девојачког похода...“

Слагање Андрићевих записа о речима застаје овде, на српском трагичном пољу, у белини Косовке девојке што „се шеће по разбоју млада“ и вида ране.

АНДРИЋЕВА КУЋА НА ОСАМИ КАО МОДЕЛ ПРИПОВЕДАЧКОГ ВЕНЦА У НОВИЈОЈ СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

МАРКО НЕДИЋ*

С а ж е т а к. – У раду је протумачена књига приповедака *Кућа на осами* И. Андрића, објављена годину дана после његове смрти. Приче у књизи повезане су ликом наратора и истовремено писца којем у посету у једној кући у Сарајеву долазе давно умрли ликови, који желе да уђу у његове приче. У свакој од једанаест прича, после „Увода“, наратор се појављује на њиховом почетку и крају као протагониста. Његови ликови су по правилу необичне личности, које живе у својој „другој стварности“, због чега долазе у сукоб са реалним светом. *Кућа на осами* припада жанру приповедачког венца или венца приповедака, који се налази између збирке приповедака и новелистичког романа. Тај прозни облик користили су и неки од најбољих српских писаца друге половине 20. века.

Кључне речи: И. Андрић, *Кућа на осами*, приповедачки венац, наратор као писац, оживљени давно умрли ликови, друга стварност, наративни портрети, новелистички роман, приповедачки венац у прози српских писаца

Општи став књижевне јавности о *Кући на осами*, изречен по њеном објављивању 1976. године у редовном колу Српске књижевне заједнице, да она има сасвим посебно место и значење у књижевном делу Иве Андрића, потврђиван је и у свим доцнијим критичким и другим тумачењима. Њена посебност произилази из чињенице да је као последња Андрићева написана приповедачка књига остала необјављена за његовог живота, иако је формално била завршена и углавном спремна за штампање.¹ Исто тако, ниједна од једанаест њених прича претходно нигде

* markone43@gmail.com

¹ У 8. броју *Свезака Задужбине Иве Андрића*, из 1992. године, објављена је недовршена Андрићева прича „Бракови“, с напоменом на стр. 12: „Неповезани делови и скице за недовршену приповетку „Бракови“ налазе се у оставштини Иве Андрића међу рукописима за књигу *Кућа на осами*.“ Та прича, међутим, у облику у којем се нашла у пишчевој заоставштини, не припада завршеној верзији те књиге. Пошто је Андрић, како на основу сведочења Вере Стојић напомињу приређивачи његових Сабраних дела, „намеравао да напише још неколико прича и тако употпуни ову по обиму невелику књигу“, која, међутим, „чини целину за себе“, можда је та прича у много проширенијој и

није дата на увид читаоцима и евентуалним тумачима. (С друге стране, поједини делови из двеју других, такође постхумно објављених књига, романа *Омерџаша Латџас* и записа *Знакови њоред џуџа*, већ су били познати јавности.) Много важнија и кључна посебност *Куће на осами* налази се, међутим, у њеном облику и композицији. Једанаест њених прича заједно са „Уводом“ чине врло специфичан прозни жанр у Андрићевом опусу, жанр приповедачког венца или венца приповедака, који се намеће као изузетно захвалан књижевни облик за критичко тумачење.

У *Кући на осами* све приче су мотивисане у неколико равни. Најпре јединством замишљеног места настанка – кућом у сарајевском насељу Алифаковац, у којој је њихов наратор, који је истовремено и писац, „провео цело једно лето“ суочавајући се са одговорним „занатом списатељским“, често прекиданим навалом нових ликова који су из сећања или из историјских догађаја и докумената покушавали да уђу у његову стваралачку радионицу и да постану јунаци његових прича, што су и постајали. Други повезујући конструктивни чинилац књиге јесте, дакле, сам наратор и његова позиција у тексту. Он се у свим причама појављује на њиховом почетку и крају, уоквирујући их на тај начин личним односом према ликовима који су му се својом посебношћу и живописношћу наметали као веома погодна основа за стварање одговарајућих наративних целина. Трећи чинилац структуре *Куће на осами*, тачније њене садржине, јесте чињеница да су ликови који су постали предмет прича, осим евентуално у два случаја, одавно напустили овај свет, и да је у таквој, литерарном фантастиком заснованој ситуацији наратор у улози писца водио разговор са одавно умрлим особама, на изузетан начин оживљеним у његовој књизи. (У том смислу није без значаја ни чињеница да се његова „кућа на осами“ налазила на Алифаковцу, у којем је тада постојало, као што и данас постоји, познато старо гробље, на којем је један од ликова из књиге и сахрањен.) Већ те чињенице, независно од изабраних тема и примењеног стилског поступка, говоре о Андрићевој потреби да *Кућом на осами* као својом последњом композиционом целином донекле искорачи из доминантног наративног приступа изабраним темама у осталим књигама. Тако остварене приче формирале су посебну врсту књижевне целине и прозног жанра, који је на први поглед представљао новину у Андрићевом књижевном опусу, али који је у његовој ранијој прози на извештан начин већ био наговештен. Стога је и одјек књижевне критике на књигу

осмишљенијој верзији као замисао могла и ући у *Кућу на осами*. Судаћи на основу њене пронађене недовршене верзије, она је ипак веома далеко од основне интенције књиге, њене композиције, садржине и значења. Стога се *Кућа на осами* у садашњем облику мора посматрати као довршена књижевна целина. (Вид. Татјана Мицић: „Поетика верзија приповетке *Алиџаша* Иве Андрића“, *Свеске Задужбине Иве Андрића*, 1992, св. 8, стр. 240.

био више него јединствен у наглашавању управо њених садржинских, композиционих, жанровских и, уопште, структурних специфичности.

У тадашњим и доцнијим тумачењима (Ива Тартаље, Душана Пувачића, Радована Вучковића, Виде Тарановски Џонсон, Предрага Палавестре, Славка Леовца, Стојана Ђорђића, Олге Елермајер Животић, Жанете Ђукић Перишић, Горана Радоњића и других)² по правилу је истицана необичност и извесна новина композиције *Куће на осами* и проблема-тизација односа писца и његових књижевних ликова. Такође и реална поетичка веза с последњом Андрићевом за живота објављеном приповедачком књигом, књигом *Лица*, односно с њеним уводним, есејистичко-лирским записом истог наслова, који је, ипак мање него „Увод“ у *Кући на осами*, имао функцију обједињавања и семантичког повезивања њених прича, затим с приповетком „Панорама“, у којој су, као једним делом и у *Кући на осами*, литерарно оживљена ауторова сећања на детињство и на важне догађаје у њему који су асоцијативно искрсавали из његовог пређашњег живота. Посебна критичка пажња у већини тумачења била је посвећена вези *Куће на осами*, њеног наративног поступка и инстанце приповедача у њој с предратним Андрићевим поетичким есејом у облику приповетке, с „Разговором са Гојом“, о чему су исцрпније говорили П. Палавестра и Р. Вучковић.

Такође је истакнута, у тексту Р. Вучковића, могућна веза последње написане Андрићеве књиге приповедака с његовим романима и њиховом новелистичком композицијом, што је веома значајна спојница између његовог романескног и приповедачког принципа компоновања. Сличним запажањима може се додати и стварна веза са Андрићевим циклусима приповедака на одређене теме, на исте ликове или на јединствени простор у којем се одвија њихова садржина. И прва Андрићева објављена приповетка, „Пут Алије Ђерзелеза“, компонована је на сличан начин, од

² Вид.: Иво Тартаља: „Лица траже писца“. *Летопис Мајице српске*, 1977, г. 153, књ. 419, 1, 25–32; Душан Пувачић: „Једанаест лица тражи писца или Андрићева *Кућа на осами*“, *Савременик*, 1977, г. 23, књ. 46, 11, 326–336; Славко Леовац: *Приповедач Иво Андрић*, Матица српска, Нови Сад, 1979; Вида Тарановски Џонсон: „Од приповетке до циклуса: структурна и тематска повезаност у Андрићевој *Кући на осами*“, *Савременик*, 1980, г. 26, књ. 51, бр. 6, стр. 378–387; Стојан Ђорђић: „Немерљивост егзистенције“, *Књижевна историја*, 1980, г. 12, бр. 47, стр. 391–403; Предраг Палавестра: *Скривени њесник. Прилој критичкој биографији Иве Андрића*. Слово љубве, Београд, 1981; Олга Елермајер Животић: „Равни приповедачеве перспективе у Андрићевом циклусу *Кућа на осами*“, у: *Модерно у њроном дискурсу српске књижевности 20. века*, Научни скуп слависта у Вукове дане (ур. А. Јерков), Београд, Нови Сад, Тршић, 1993, стр. 59–66; Радован Вучковић: *Андрић, историја и личности*, Гутембергова галаксија, Београд, 2002; Горан Радоњић: *Вијенац њриповедака. Гранични жанр у српској књижевности њедесетих до седамдесетих њодина XX вијета*, Провета, Београд, 2003; Жанета Ђукић Перишић: *Писац и њрича. Сѡваралачка биографија Иве Андрића*, Академска књига, Нови Сад, 2011.

три целине, које су, захваљујући главном лику, имале чврсто унутрашње јединство. Аутор те приповетке је у међуратном периоду објавио и циклус такозваних фратарских прича у којима се главни протагонисти, посебно фра Марко и фра Петар, појављују у већем броју наративних јединица. Па и данас се од понеких приповедака са сличним тематским усмерењима, као што је детињство, или с међусобно повезаним простором у којем се одвија њихова садржина, вишеградским, сарајевским, београдским и другим, могу компоновати засебне тематске и значењске целине, што се понекад и чини. Чак је и сам Андрић то донекле урадио са збирком *Панорама*.

То само значи да се он у компоновању и жанровском и садржинском усмеравању *Куће на осами* сасвим слободно ослањао на дотадашње властито књижевно искуство и да су везе с књигама других аутора с темом односа писца и његових јунака који му долазе на разговор – Мигела де Унамуна у роману *Мајле*, Луиђија Пирандела у драми *Шести лица изражи јисца* и у појединим приповеткама Џозефа Конрада у његовом првом роману, о поморцу Алмајеру – о чему су у критичким текстовима о *Кући на осами* детаљније и веома илустративно говорили И. Тартаља и Д. Пувачић, само условне, јер нису доводиле у питање ни оригиналност њене композиције ни њено специфично место и функцију у оквиру целокупног Андрићевог књижевног дела, а у одређеном смислу и у оквиру српске књижевности друге половине 20. века.

У *Кући на осами*, као и у „Разговору са Гојом“ и у појединим поетичким записима *Знакова ѿред ѿуша*, посредно се пред читаоце поставља веома сложен однос писца и његових ликова, износе се поједини ауторови поетички ставови о писању, дају се назнаке његовог стваралачког процеса и одговорног односа према императиву ауторског текста, како је то шездесетих година рађено и код неких других наших писаца, између осталих код Владана Деснице, афирмише се појам приче и причања у оном правцу у којем је то учињено и у Андрићевој стокхолмској беседи приликом уручења Нобелове награде, наговештава се невидљива граница у књижевном тексту између стварности и њене имагинативне представе, између реалног лика и његове естетске артикулације, између документарног, биографског и аутобиографског, на једној страни, и њиховог уметничког облика и значења, на другој, а такође се наговештава снага књижевне конструкције као онтолошке паралеле стварности. Исто тако се избором необичних књижевних ликова, независно од начина на који се појављују пред писца, сугерише читаоцима да је аутентичност таквих ликова узрок и услов њиховог појављивања у причама, као што се истиче и двојство сваке индивидуалности исказано кроз њену могућну другу природу, која је води трагичном животном завршетку. Наглашен индивидуални психолошки систем описаних ликова, од очеки-

ваног до нужног, наративно веома сликовито оствариван у свакој причи књиге, једна је од најзначајнијих унутрашњих особина највећег броја књижевних протагониста, који су динамично представљеним текстом књиге одреда формирани као живописни наративни портрети, какви су највећим делом ликови и у осталим Андрићевим остварењима, подједнако у романима и у приповеткама.

Кућа на осами, уз *Проклећу авлију* и „Разговор са Гојом“ као специфична и најнеконвенционалније компонована жанровска структура у Андрићевом књижевном делу, изазива неколико веома важних питања критичке природе са одговорима који могу да укажу на потпуније књижевно значење дела и на његово место у оквиру сличних жанрова у српској књижевности друге половине 20. века. Такође се значајним чини и однос стварних, реалних животних чињеница пренетих из стварности у књижевни текст према онима које у њему произилазе из поља иреалних, имагинативних и фантастичних облика појављивања. Изузетно је важна и врста књижевних јунака чији животи и доживљај света испуњавају основну садржину прича. Од не мањег значаја је и позиција наративног субјекта у књизи и његов однос према стварном аутору *Куће на осами*, и обрнуто.

Напоредно појављивање стварних, могућних, и фиктивних, фантастичних мотива и чињеница и начин на који их је аутор активирао и уносио у текст представљају кључ за разумевање важног мотивационог слоја ове књиге. Иако се у причама појављују иреалне, немогуће ситуације, у којима се писцу у кући на Алифаковцу јављају личности које су одавно умрле, у тексту нема колебања у њихово литерарно постојање, веродостојност и идентитет, којим би се доводила у сумњу њихова појава, коју би у таквим ситуацијама очекивао понеки новији тумач фантастике, Цветан Тодоров на пример. Напротив, њихов улазак у причу доживљава се као сасвим природан, чак и очекиван. На сличан начин аутор је поступао и у ранијим прозним композицијама с фантастичним или алегоричким мотивима – у „Разговору са Гојом“, у приповеткама „Летовање на југу“, „У хелији број 115“, „Јелена, жена које нема“, „Жена од слонове кости“, „Аска и вук“, у појединим сценама у романима, у *Знаковима њоред њуша*. Андрић је почетну, фантастиком мотивисану ситуацију *Куће на осами* већ у „Уводу“ илустровао позицијом приповедача и његовом посвећеношћу писању, којом је овај иницијално повезан с ликовима о којима пише, па тако и са могућним новим ликовима, који се сами од себе, као и поједине речи које му изненада „долећу“, појављују пред њим, у његовој јави, подсвести, сећању или сну, да би ускоро постајали и део његове стваралачке имагинације. У тако припремљеном имагинативном простору, којег се држао од почетка до краја књиге, сасвим је било легитимно преплитање стварних и фантастичних животних

ситуација, поготово у случајевима у којима су оне саме од себе омогућавале мотивацију новог облика нарације и ширење њених експресивних и морфолошких могућности, као што се то дешавало у последњој књизи прича нашег писца. Стога је његов рукопис и могао бити сасвим природан и спонтан и даље оствариван наоко типичним реалистичким прозним средствима, при чему се све у причама, осим начина на који су се ликови изненада појављивали у кући на Алифаковцу, одвијало као и у његовим осталим приповеткама о Босни – уверљиво, сликовито, остварено типичним андрићевским наративним ритмом.

Али да не би све изгледало једноставно, односно да би било у потпуном складу с његовом поетиком, он је за јунаке својих прича бирао ликове који су сами по себи били необични и нимало „реалистични“. Такође је затворену композициону форму књиге динамизовао различитим животним причама јунака, понекад их мотивишући сличним, а понекад потпуно различитим животним ситуацијама, као и активирањем улоге наратора у тексту и његовим начином вођења дијалога с ликовима. С друге стране, сви његови ликови су неком својом психолошком особином већ унапред били онеобичени, и као такви веома погодни за даље наративно оживљавање. Погодни су били и по извесном двојству у себи, по индивидуалном односу према стварности, од чије су се реалне слике препуне зла, агресије, превара, насиља и негативних појава свих врста непрестано удаљавали. „Па како да човек не зажели да се спасава и склања под други вид постојања?“, пита се писац наратор у причи „Животи“ објашњавајући свој став о таквом животу.³ Да би живели у неком свом свету, у својим илузијама, опсесијама, жељама, обманама, привидима, у својој „другој стварности“, како на једном другом месту бележи наратор, његови ликови су се уносили у ту своју другу природу као у једино реалну. „Није живео“, каже наратор у причи о Ибрахим-аги Шкару, иначе најемотивније представљеном лику у књизи, и наставља: „Уместо такозваног стварног живота, чији је ударац осетио још у мајчиној утроби, саградио је себи другу стварност, сачињену од прича. Тим причама, о оном што је могло бити, а никад није било, и што је често истинитије и лепше од свега што је било, он као да се заклањао од оног што је свакодневно ‘заиста’ бивало око њега.“⁴ Тим речима Андрић је потврдио став о илузијама као својеврсној надокнади за неостварени живот, а самим тим је њихово значење проширивао и на саму књижевност као својеврсну замену за стварност, али замену која својом племенитом мисијом обогаћује ту стварност, као што су је обогаћивале и приче његовог литерарног јунака.

³ Иво Андрић: *Кућа на осами*. Српска књижевна задруга, Београд, 1976, стр. 148.

⁴ *Исто*, 121.

Својеврсне илузије његових књижевних јунака у *Кући на осами* постајале су тако основни мотивациони и садржински критеријум за улазак у кућу на Алифаковцу и у ауторову причу. Илузије су могле бити, и биле су, и њихови животи пуни авантура и промена („Бонвал-паша“), могло је бити пијанство („Јаков, друг из детињства“), жеља за влашћу („Алипаша“), особењаштво („Животи“), уживљавање у измишљени свет („Барон“), у причу као замену за стварност („Прича“), у блештаву обману коју нуди циркус („Циркус“), повлачење у себе, у снове и сећање („Зуја“), покушаји бекства од обмана и илузија („Љубав“), идентификација са другом особом („Јулка и геометар“), па чак и повлачење у смрт („Робиња“). Сви они се, дакле, већ својом природом, необичном животном судбином која се не поклапа са очекиваним током ствари и појава, својим предавањем страстима и обманама које их доводе до неспоразума са стварношћу, повлачењем у властити, скривени унутрашњи свет, у потребу за променом идентитета и другачијим доживљајем света, за преузимањем маске која прекрива њихову изворну природу, као што се непосредно дешава у причи „Животи“, а посредно у готово целој *Кући на осами*, у њеним причама остварују као нимало обични ликови. И управо зато су веома слични ликовима из других Андрићевих прозних композиција. Без оквирних делова у причама, у којима се као посредник појављује наратор као писац који их уводи у текст, такви ликови би заиста били блиски другим његовим књижевним јунацима, и могли би функционисати самостално, како то претпостављају и поједини тумачи ове књиге, Вида Тарановски Џонсон међу њима најексплицитније.⁵ Да ли би у том случају, независно од могућне уметничке остварености, имали поетичко значење које сада имају, потпуно је друго питање. Додатно средство њиховог наративног онеобичавања управо је био начин на који су се нашли у „кући на осами“ и у ауторовој, односно нараторовој стваралачкој оптици. То додатно средство онеобичавања такође је знатно обогатило облик и функцију Андрићевих прича у књизи, као и структуру и поетичку слику његове прозе у целини.

Зато је за *Кућу на осами* веома важан, поред активног односа наратора према ликовима који желе да уђу у његове приче, и идентитет самог наратора и природа његовог првог лица у тексту. Одговор на провокативно херменеутичко питање да ли је Андрић у овој књизи поистоветио свог наратора са самим собом на начин коришћен у *Знаковима њоред њуша* донекле открива његов приповедачки поступак не само у овој књизи него и у неким другим прозним остварењима с могућним, стварним или фингираним аутобиографским мотивима. Најближи ствар-

⁵ Вида Тарановски Џонсон: „Од приповетке до циклуса; структурна и тематска повезаност у Андрићеву *Кућу на осами*“, *Савременик*, 1980, г. 26, књ. 51, бр. 6, стр. 381.

ном ауторском гласу и ставу Андрић је, са свим својим стваралачким сумњама, недоумицама или јасним исказима, био у „Уводу“ *Куће на осами*. У њему је он веома близак гласу из *Знакова ѿред ѿућа* и из уводног лирског есеја за збирку *Лица*, из неких записа, а посредно и из „Разговора са Гојом“. У једанаест прича књиге, иако не мења много своју статичну посредничку улогу, његов наратор као изнуђени или радознали саговорник и медијум својих ликова преузима на себе улогу правог књижевног протагонисте у првом лицу, па чак и у случајевима, у њима најотвореније, у којима се његови поетички ставови подударају са ставовима изреченим у Андрићевим експлицитним поетичким исказима у другим остварењима.

Преображај аутобиографског субјекта у лик приче дешавао се најпре по закону форме, по логици наративног текста и облика, у којем се на рачун аутобиографског значења, и онда када су у питању стварни пишчеви биографски подаци или изјаве, појављује у књижевној, у естетској функцији и аутофикцијском значењу. Да би самостална улога његовог наратора била убедљивија, и сам Андрић је у неколико махова, најмање у два, осетио потребу да се дистанцира од могућног аутобиографског значења властите позиције у причама. Једном у причи „Циркус“, када је говорио о сећању на детињство свога наратора и на његову посету циркусу „Велер“ заједно са оцем и мајком, други пут у причи „Љубав“, када је у првом лицу описао сусрет наратора с проститутком у једном француском лучком граду. У првој причи не може бити речи о Андрићевом оцу јер он није био међу живима већ од Андрићеве друге године, како то примећује Р. Вучковић,⁶ па тако ни о самом Андрићу, већ само о оцу наратора као лика приче. Такође не може бити речи ни о баби Смиљани, која се помиње на једном месту у причи, као о стварном Андрићевом претку. У другом случају, Андрић са својом изразитом интровертном природом никада не би, па ни у тексту посредно мотивисане аутофикцијске природе, описивао властити сусрет с француском проститутком, већ само сусрет књижевног лика са њом. (Зато се Андрић у причи „Љубав“, са сигурношћу се може рећи, налази можда најдаље од могућног аутобиографског мотива за текст.)

Његов наратор у *Кући на осами* јесте, дакле, писац као и он сам, али писац који је довољно уопштен да може бити неко други, и јесте то, а не стварни аутор књиге. Аутофикција, у којој се улога аутора претвара у улогу књижевног лика са свим ингеренцијама које он има у прозном тексту, ту је одиграла одлучујућу улогу у дистанцирању Андрићеве приватне, па и аутобиографске личности од књижевног лика у тексту. Сличан поступак примењивали су и неки други српски писци с краја 20.

⁶ Радован Вучковић: *Андрић, историја и личности*, Гутембергова галаксија, Београд, 2002, стр. 334.

и првих година овог века, на пример Милован Данојлић у исповедним романима и посебно у роману *Прича о њриповедачу*, с поднасловом „Оглед из аутофикције“, или Момо Капор у такозваном аутобиографском роману *Исповести*, као и у претходним књигама са аутобиографским мотивима, у којима су књижевним ликовима у првом лицу приписивали догађаје из свог живота, или су властито животно искуство допуњавали измишљеним али могућним новим догађајима.

Још је, међутим, значајнији жанр Андрићеве *Куће на осами* у контексту појединих прозних књига српске књижевности друге половине 20. века које се налазе на граници између збирке приповедака и могућног романескног облика. Такозвани венац приповедака или приповедачки венац, циклусна или интегрална проза, конструктивни облици који су доста чести у српској књижевности друге половине 20. века, имају значајну традицију и у ранијем времену. (Имају је и у светској књижевности, у новијем времену изразитије у књизи *Вајнзбері, Охајо* америчког писца Шервуда Андерсона, и у *Црвеној коњици* Исака Бабелја, у књигама које су преведене на српски језик још педесетих година 20. века.) Два остварења српске књижевности с краја 19. и почетка 20. века, *Причања Вука Дојчевића* Стефана Митрова Љубише и *Божји људи* Боре Станковића, непревазиђени су модели тог жанра у књижевности српског језика не само свог доба. У књижевности између два светска рата Момчило Настасијевић у *Хроници моје вароши* и Исидора Секулић у *Хроници љаланачкој њробља*, па и сам Андрић с причама о фратрима, на трагу су модела приповедачког венца с посебним наративним специфичностима.

После Другог светског рата венац приповедака, при чему је критеријум његовог јединства формиран око главног лика, који је често и његов наратор, око времена и простора догађања, или око заједничке мотивације и идеје наративне целине, постао је један од веома важних жанровских и конструктивних модела српске књижевности. Он постоји готово код сваког српског значајнијег прозаисте друге половине века. Миодраг Булатовић у *Вуку и звону* остварује такав приповедачки модел, Бранко Ћопић у *Доживљајима Николејине Бурсаћа* и *Башић* *слезове боје* такође, имају га и Антоније Исаковић у *Трену 1*, с поднасловом „Казивања Чеперку“, Борислав Пекић, у *Времену чуда*, Данило Киш, у *Раним јадима*, доцније и у *Гробници за Бориса Давидовича*, с поднасловом „Седам поглавља једне заједничке повести“, Филип Давид у *Принцу вајре*, с поднасловом „Приче о окултном“, Видосав Стевановић у *Рефузу мрјваку*, Милисав Савић у *Бујарској бараци* и *Ујаку наше вароши*, Миро Вуксановић у *Поврајку у Раванград*, с поднасловом „Биографске приповести с прологом и писмом својих ликова“, као и у семољској трилогији ако се свака од три књиге схвати и као ве-

нац кратких прича о речима, затим Мома Димић у *Максиму српском из дома сџараца*, „роману у 18 приповедака“, Јанко Вујиновић у *Књизи о радовању*, Радован Бели Марковић у *Живчаној јайији*, Милорад Блечић у *Ђаволу из Мрчајној дола*, с поднасловом „Роман од венца п(р)освећених приповедака“, Ратомир Дамјановић у књизи *Џонијев соло*, у којем су приче са аутобиографским мотивима истовремено и могући роман у настанку, Александар Гаталица у књизи *Век*, с поднасловом „Сто једна повест једног века“. Сличних примера има и код једног броја других савремених аутора. С друге стране, можда је још више добрих романа у новијој српској књижевности остварених новелистичком композицијом, блиском приповедачком венцу, почев од Андрићеве *На Дрини ћуџрије* па до Гаталичиног *Великој раји*. Жанровска додиривања и преплитања ту су додатни услов за сложен, а самим тим за читаоце знатно изазовнији наративни текст. Известан отклон од једног и другог композиционог и жанровског облика, али и обавезно преузимање поетичких принципа романескне композиције у венцу приповедака и приповедачких у новелистичком роману, ту је био кључни услов за припадност новом жанру.

У контексту жанра Андрићеве *Куће на осами* треба посебно поминути двојицу писаца, Живојина Павловића с романом *Лујке*, из 1965, и књигу Ериха Коша *Кућа 25а*, из 1994. године, са остварењима која се налазе између романескног облика и стандардног приповедачког венца, и у којима је једна зграда, као код Андрића, такође својеврстан литерарни јунак. (О роману *Ходочашће Арсенија Њећована* Борислава Пекића, у којем је једна београдска кућа такође његово могуће мотивационо средиште, или о *Сийничарници „Код срећне руке“* Горана Петровића, не може се говорити у контексту новелистичких романа зато што је степен сужејног повезивања у њима ближи класично компонованим романима, односно знатно већи него у остварењима с релативно слободнијом композицијом.) У Павловићевим *Лујкама* (доцније преименованим у *Лујке на буњишту*, 1994), које се приближавају модерније склопљеном роману него књизи приповедака, наративно су оживљени догађаји у једној троспратној кући у Београду, са животним причама њених станара преломљеним кроз визуру једног октобарског дана од јутра до поноћи 1951. године. У Кошовој књизи *Кућа 25а*, зграда у Гробљанској улици број 25а, која се очигледно налазила у Сарајеву, иако је тај град означен само иницијалом С., такође је послужила као позорница различитих животних судбина својих станара у времену између два светска рата. Кошова књига, која је писана после *Куће на осами*, и која као и Андрићева има уводни део, али и закључни, који не постоји код Андрића, по обухваћеном простору и времену ближа је Андрићевом моделу приповедачког венца него Павловићева. У обема

се, међутим, осећа ауторска тежња да се књижевна материја и сликовити портрети литерарних јунака оживе новим композиционим и морфолошким средствима. Ерих Кош, уз то, има и књигу сличне врсте – *Босанске њриче*, из 1984, такође са уводним текстом и различитим, углавном кратким причама из живота народа у Босни, па је и тиме сличнија моделу Андрићеве *Куће на осами*. Евентуално угледање једног писца на другог ту није толико битно колико сродност конструктивних начела и сама појава приповедачког венца или прозе са самосталним наративним јединицама које се међусобно дозивају и повезују у нови жанр и тиме чине много сложенијом поетичку слику једне књижевности. О венцу приповедака у новијој српској прози, следећи термин Љубише Јеремића, који га је пишући о *Бујарској бараци* Милисави Савића први поменуо још 1969. године,⁷ врло релевантно је говорио Горан Радоњић, са Филозофског факултета у Никшићу, у студији *Вијенац њријовједака. Гранични жанр у српској књижевности њедесетих и седамдесетих година ХХ вијека*.⁸

Жанр венца приповедака или приповедачког венца, у који се у потпуности уклапа Андрићева *Кућа на осами*, последица је важне еволутивне и поетичке стабилизације и зрелости српске књижевности друге половине 20. века, чији аутори су тежили да јој новим конструктивним средствима прошире постојеће границе. А управо то се дешавало с приповедачким књигама писаца које су међусобно условљене и чвршће повезане појединим важним наративним елементима. Преплитање прозних жанрова, дакле, једна је од битних поетичких појава у српској књижевности друге половине 20. века. *Кућа на осами* у том погледу, поготово што има специфичну структуру и што је њен аутор најостваренији српски приповедач 20. века, указује се као значајан наративни модел и за остале писце чак и у случајевима у којима не следе њену композицију али теже иновирању своје пројекције света и места књижевних ликова у њој. Поступком активирања приче и приповедача као продуктивних чинилаца прозног текста Иво Андрић је овом књигом, и не само њом, очигледно претходио неким новим и најновијим наративним поступцима у развоју српске прозе. Тиме је значај његове последње написане књиге додатно увећан.

⁷ Љубиша Јеремић: *Проза новој сџила*. Просвета, Београд, 1978, стр. 202.

⁸ Горан Радоњић: *Вијенац њријовједака. Гранични жанр у српској књижевности њедесетих до седамдесетих година ХХ вијека*, Просвета, Београд, 2003.

Marko Nedić

ANDRIĆ'S *THE HOUSE ON ITS OWN* AS A MODEL
OF NARRATIVE WEDGE IN MODERN SERBIAN LITERATURE

S u m m a r y

The work provides critical interpretation of a book of stories *The House on Its Own* by Ivo Andrić, published in 1976, a year after the author's death. The book belongs to the genre of narrative wedge or wedge of stories, a prose form which is between collection of stories and novelistic novel and which is very frequent in Serbian literature of the second half of the 20th century. All of the eleven stories in the book are related to narrator who, being a writer, already in the „Introduction“ and also in all other stories, is visited in a house in Alifakovac area in Sarajevo by long-deceased characters wanting to enter into his stories. By rule, they are unusual personalities who, living in some sort of illusions, passions and their second realities, come into conflict with the real world. Although the narrator sometimes comes close to the real author's character, on several occasions Andrić distanced himself from autobiographic motivation in the stories. Beside the *The House on Its Own*, works of some of the best Serbian authors of the second half of the 20th century, such as Branko Ćopić, Erih Koš, Miodrag Bulatović, Borislav Pekić, Danilo Kiš, Milisav Savić, Miro Vuksanović, Radovan Beli Marković, Aleksandar Gatalica and other modern authors, also belong to the genre of narrative wedge or wedge of stories, which is one of the signs of poetic maturity of modern Serbian literature.